EL CORSARISME MALLORQUÍ A LA MEDITERRÀNIA OCCIDENTAL. 1652-1698: UN COMERÇ FORÇAT

Per
ÀNGEL POVEDA I SÁNCHEZ

Després d'haver publicat diversos treballs sobre aspectes parcials del corsarisme —com són, per exemple, els que afecten la intervenció dels mallorquins en la Guerra del Segadors (1), qüestions administratives i jurídiques (2) i les dificultats que envolten l'estudi del cors berberesc (3)— i d'haver fet un primer estudi, inèdit, i que constituïa la seva memòria de licenciatura (4), G. López Nadal presenta en la seua tesi doctoral un ample estudi sobre les relacions del cors mallorquí i les societats riberenques de la Mediterrània Occidental durant la segona mitat del segle XVII. L'autor introdueix el present treball com l'examen específic d'una de les tres perspectives sota les quals deu realitzar-se el que considera un ambiciós projecte: la història del cors mallorquí durant l'edat moderna. Els altres dos estadis són així mateix exposats en el capítol introductori, fent uns primers plantejaments sobre les línies directrius que s'han de seguir en les posteriors recerques. Les dues perspectives restants afectaran les relacions d'aquest cors amb: a) la societat que el genera: Mallorca, i b) l'estat on s'ampara: la monarquia hispana. En conseqüència, aquesta vegada s'analitza el cors mallorquí «afora de l'illa», examinant els seus moviments en virtut de les repercussions produïdes en aquelles societats que d'una manera o d'altra es veuen inel·ludiblement obligades a conèixer les depredacions dels seus mariners.

El treball es presenta amb una base documental tan ampla com dispersa. De fet, l'autor el reconeix quan assenyala que s'ha hagut de desplaçar als ports on els corsaris illencs s'havien fet sentir. L'ingent material arxivístic recollit —s'han consultat fons francesos, italians i espanyols— ve acompanyat d'una extensa i heterogènia historiografia on hi figuren juntament les obres més clàsi-

(1) «La participació del cors mallorquí a la desfeta de la revolta catalana (1637-1655), Bol·letí de la Societat Arqueològica Lul·liana (Palma de Mallorca), 828-829, 1978, pp. 246-272; i «Els corsaris mallorquins i la Guerra dels segadors», *L'Avenç*, núm. 23, Barcelona, 1980, pp. 46-51.

(2) «Competència entre el Consell d'Aragó i el Consell de Guerra pels judicis de les captures de cors a Mallorca: el cas de la presa "La Nueva Hierusalem" (1677-1678)», *Fontes Rerum Balearium*, III, Palma de Mallorca, 1979-1980, pp. 203-226.

(3) «Els enemics de la Fe: un cas més de marginació històrica» a *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayúrqā i d'Història de Mallorca, dedicats a Guillem Rosselló i Bordon*, Mallorca, 1982, pp. 281-301.

(4) *El corsarisme mallorquí a la segona meitat del segle XVII: 1652-1682*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1978 (inèdita).

ques —qualcuna d'interpretació certament obsoleta— amb les aportacions més recents dins el camp de la historiografia econòmica marítima.

La tesi es presenta dividida en tres parts, corresponents respectivament a les relacions amb França, el estats italians i Berberia. En les dues primeres, s'ha fet una segregació per capítols, segons sigui examinada una ruta comercial concreta —França— i un estat o port —Itàlia—. La part referent a Berberia s'ofereix contràriament com a tot un conjunt no fent altres separacions que les que impliquen un canvi temàtic important. Naturalment —i, de fet, l'autor insisteix en diferents ocasions— la interrelació entre les societats esmentades és quelcom a tenir sempre present per a fer entenedores les complexes articulacions succeïdes en uns mateixos indrets i que corresponen, generalment, a l'àrea occidental de la Mediterrània.

En la primera part s'examina la interferència del cors mallorquí dins el tràfic comercial francès. A tals efectes, López Nadal remarca els dos factors que possibiliten i determinen aquesta involucració: per una banda, l'existència, pràcticament ininterrompuda, d'una situació conflictiva entre França i «Espanya» durant el període tractat; per una altra, la important xarxa comercial establerta entre els ports francesos, especialment el de Marsella, i els principals centres neuràlgics de l'economia mediterrània. La confluència d'aquests dos elements explica el ràpid procés de desenvolupament del cors illenc o, dit d'una altra manera, la seua extraordinària transformació, passant d'un estat «artesanal» a un altre de signe vertaderament empresarial. Així resulta que els mercants francesos esdevenen el principal objecte de captura pels depredadors marítics illencs. Les seves intervencions es succeeixen sobre cada una de les línies sostingudes pel comerç francès, ja sigui amb les de procedència ponentina, com és el cas de les aprehensions de les embarcacions bacalladeres —els «morutiers malloins»— atlàntics amb productes de l'Europa Meridional. El comerç, en definitiva, queda notòriament afectat; les captures són nombroses i els carregaments interceptats, especialment els procedents de Llevant, suposen pèrdues força considerables. López Nadal tracta detalladament tot el relacionat amb aquestes interferències, des de les relacions que afecten a les captures fins les reaccions que produeixen dins l'organisme encarregat de controlar la navegació francesa pel Mediterrani: la Chambre de Commerce de Marsella. S'examinen igualment els testimonis dels cònsols del Cristianíssim en els principals ports italians i els remeis que s'intenten posar per evitar aquestes intervencions. Dins el panorama general, crec que val la pena subratllar el darrer subcapítol on, analitzant minuciosament un registre dels arxius marselesos, l'autor aconsegueix comptabilitzar el nombre de baixes sofertes pel comerç francès, degudes a depredacions corsàries i a accidents de signe natural com són els enfonsaments, els incendis, els naufragis, etc. El període registrat és, malauradament, força baix —14 anys—, 9 dels quals corresponen als de la Guerra de la Lliga d'Augsbourg (1688-1697). Durant aquest conflicte, segon es desprén del treball de López Nadal, els mallorquins es fan amb 54 embarcacions, dues menys que les atribuïdes als anglesos, nació que operava gairebé amb una organització professional estatal. Hom pensa que la mera presència d'aquests corsaris al costat de la incipient totpoderosa «Royal Navy» reflecteix l'insòlit abast adquirit per l'empresa corsària illenca.

A aquesta part, cap assenyalar una certa imprecisió a l'hora de mesurar quantitativament el potencial marítim francès enfrontat als corsaris.

En la segona part s'estudien els contactes amb els estats independents

d'Itàlia. Prel·ludiant una major atenció en nous treballs, l'autor omiteix voluntàriament l'estudi de les relacions amb Sardenya, Nàpols i Sicília, «regnes» integrats dins l'aparell administratiu de la monarquia catòlica. No obstant això, López Nadal es permet tractar sobre la importància de Finale, estratègic enclau «espanyol» dins les riberes de la Liguria; en aquest sentit, es de preveure que les relacions amb aquest «petit» port, puguin ésser aplicades amb bona part a la resta de territoris dependents de la corona «espanyola». Centran-nos de plé en aquesta part, cal remarcar que l'autor dedica la majoria de les seves planes a les comunicacions amb Gènova i Livorno, atesa llur neutralitat política i la seua diferent manera de rebre els impactes del cors illenc. Mentre el port lligur pateix les actuacions dels corsaris al llarg dels seus litorals, arriscant seriósament les seues relacions amb França, Livorno sap administrar més eficaçment la seua condició de port neutral, obtenint grans beneficis gràcies a les aportacions d'aquests corsaris. Si per Gènova, el corsarisme mallorquí i el corsarisme en general representa un factor que perjudica força la seua economia, pel port toscà ocorre precisament el contrari: corsaris i negociants actuen en simbiosi; els primers condueixen les seves preses, els segons les adquireixen. Nogensmenys, no són aquests dos els únics ports que conegueren l'activitat corsària mallorquina; en menor proporció, altres ciutats, des de les savoianes fins a la mateixa Venècia, es veurien afectades per la intromisió del cors illenc, concretament en els seus contactes amb les terres del enemic polític del rei catòlic —França— i, també, dels enemics «de la Fe», com eren les repúbliques del nord d'Àfrica i la Porta Sublim.

Les relacions amb Berberia es presenten com a difícilment controlables. Tal situació es deguda a diversos factors, forçadament entrelligats i que parteixen de la peculiar consideració dels berberescs com a «enemics de la Fe». Tal acepció implica irremeiablement una diferent manera d'ésser tractats en comparació amb els enemics de la Corona, es a dir, els adversaris exclusivament polítics. En efecte, mentre les relacions —captures, combats...— amb els països europeus porten darrera tot un procés institucional —protestes, judicis, repressions...—, l'aprehensió de l'embarcació berberesca no pareix suposar cap tipus de problema: la captura està ben feta i prou. D'aquesta situació es despren una lògica reducció de material documental a examinar, perfectament reflectit en els fons arxivístics consultats. Un factor adicional és el de voler muntar aquest anàlisi sobre documentació estrictament europea, sense acudir a les fons pròpiament magrebines. Lluny de silenciar-ho, l'autor el fa constar, recoixent el caire parcial, i per tant insuficient, que presenta aquesta part.

López Nadal, però no s'acovarda. Conscient d'aquestes importants limitacions, fonamentalment metodològiques, ofereix un llarg discurs, tractant de tot el que s'acosta al cors i esbrinant amb esforç una inmensa sèrie d'aspectes que, si bé no totalment marginals, sí presenten una dimensió autònoma respecte al procés corsari. Així, i després d'una curada i explicativa introducció, presenta quatre apartats on «grosso modo» fa l'examen d'aquests complexos contactes. Aquests apartats responen a:

A) *El cors mallorquí a Berberia*, on s'estudia l'assistència d'aquests corsaris a les costes nordafricanes, explicada per motivacions de distint contingut, com són els polítics-militars —expedicions de càstig—, institucionals —ordenances de cors—, religioses —espirit de croada— i econòmiques —problema blader, etcètera.

B) *Les captures*, on es distingeix entre les preses fetes per terra, tal com

acostumaven a fer els corsaris berberescs per les costes de l'arxipièlag balear, i les realitzades mar endins pels mateixos musulmans, pels mallorquins i pels eivissencs, fent comparacions al respecte.

C) *Els pressoners*, on s'analitza tot el relacionat amb la figura de l'esclau —«moro»— i del captiu —«cristià»—, incident en les conseqüències econòmiques i socials que deparava l'absorció de l'element humà com a objecte prioritari entre les mercaderies capturades recíprocament entre aquests corsaris, i

D) *El cors mallorquí i el cors berberesc*, on es fa, encara que de manera un poc curta, una precisa anàlisi sobre les interconnexions entre aquest dos tipus de corsarisme, determinant el paper recíproc en llur procés de desenrrollament i els seus paradoxals efectes: nodriment del cors illenc i pèrdua de la capacitat operativa del cors berberesc musulmà.

La segona part de l'encapçalament de la tesi: «un comerç forçat», sintetitza les conclusions del treball. Dins la doble concepció sota la qual han d'interpretar-se aquestes tres paraules en el cas del cors mallorquí: 1) en tant que cors, i 2) pel que es deriva de la seua pràctica. L'autor es concentra en el darrer aspecte, deixant el primer per explicar-ho en nous treballs. En aquest sentit, el comerç forçat respon així a dues situacions les quals, encara que paral·leles, no deixen de mantenir una certa relació de causa-efecte. En primer lloc, la distorsió d'un comerç, digem-ne «pacífic», regular, tal qual succeeix principalment en el sistema comercial francès on les escomeses dels mallorquins i dels corsaris que operaven contra els seus mercants, així com les intimidacions que produïen llur mera presència, amenaçaven en col·lapsar bona part del trànsit en les seues rutes cap —o des de— els diferents ports de la Mediterrània; el remei era necessari però resultava extremadament car ja pel que implicava la defensa dels litorals per on traficaven els seus mercants —guardacostes, aplicació de la marina reial...—, ja pel que suposava poder garantir les transaccions marítimes-escortaments, combois...—. En segon lloc, la configuració del que s'ha anomenat comerç dels neutrals, recurs al que acudien les societats afectades, tot i confiant que el pabelló garantís les operacions comercials que es pretenien dur a terme. Aquest procediment seria, en un principi, el més emprat pels francesos, al mateix temps que significava per les nacions neutrals una esplèndida avinentesa per l'expansió dels seus negocis. Aviat, però, els corsaris s'en adonen de l'estratagema; llavors, desconfiant de tota bandera, intervindrien sobre una embarcació i un altra. Les conseqüències són fàcils d'imaginar: el comerç de les nacions neutrals, augmentat per les guerres, esdevindria víctima d'elles; els corsaris el creen i els corsaris el destrueixen. I els mallorquins no escapen a la regla general. El paràgraf final es prou aclaridor: «Els efectes són, doncs, prou clars: mentre uns ports, els mes, veuen com perden moltes de les seues embarcacions —Marsella, Martigues, Gènova, Alger...—, d'altres, els menys, s'enriqueixen amb el comerç forçat dels mallorquins. Aquells vaixells, francesos, per exemple, que havien sortit cap a Livorno, hi arribaven finalment conduïts, però, pels corsaris mallorquins. El comerç havia canviat violentament de mans».

La tesi fou presentada el dia 10 de setembre a la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, defensant-la davant un tribunal format pels següents professors: Ricardo García Cárcel, president; Josep Fontana, Jaume Torras, Alberto Tenenti i Joaquim Nadal, ponents; éssent qualificada d'Excel·lent «Cum laude».

Aquest treball fou galardonat, la passada nit de Santa Llússia, amb el primer premi d'Investigació i Essai Històric «Sant Jordi», convocat per primera vegada per la Federació del Congrés de Cultura Catalana.